

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Ioannis Ioviani Pontani. De Aspiratione Libri duo. Charon
Dialogus. Antonivs Dialogus. Activs Dialogus. Aegidivs
Dialogus. Asinvs Dialogus. De Sermone Libri Sex. Belli,
Qvod Ferdinandvs Senior ...**

Pontano, Giovanni Giovano

Venetiis, 1519

Quae seruanda sint in risu prouocando.

urn:nbn:de:hbz:466:1-12960

è silentio respondentis, quod siue motus quispian oculorum concinnus
 sequatur ac decens, siue manuum, digitorum'ue, siue dentium sub-
 sannatio, gesticulatio'ue aliqua, siue innutus quispian extemporaneus,
 siue è loco ab itio præter expectationem, qui contemptus ac irrisionis si-
 gnificationem habeat. Etenim aliquando loquaculus quidam Hiero-
 nimum obtundebat Carbonem, suauissimi ingenij uirum, atq; ubi mul-
 ta ingentem uerborum in cumulum congeffisset, petebat sibi ab eo ad
 singula responderi, illum uero ad omnia quidem siluisse, conuersumq;
 ad astantes dixisse, Magnum ranarum prouentum hic annus attulit.
 Carriebat alius quispian nostra in porticu, quæ ferre Albericus Pu-
 dericus Francisci nostri filius cum non posset, nullo dato responso, ma-
 nu sublata, monuit, nasum ut emungeret, quo è signo mirificus inter
 astantes exortus est risus. Et illud quoq; Tristani Caracioli perquam in-
 cundum & bellum. Cum enim homo parum in loquendo tempera-
 tus, nulliusq; in re publicam operæ aut officij frequenti in conuentu no-
 bilium uirorum dixisset ei, Malos rei publicæ ministros habemus, tum
 ipse auerso ab illo statim ore ac discessuro similis. Nūtiū inquit habe-
 mus o' ciues aduentantiū peregre graculorum. ego rus eo, ne segeti-
 bus iam pullulantibus damno sint. Hortabatur homo minime malus
 Petrum Compaterem ad uxorem ducendam. Has inter adhortationes
 qui ponē eum stabat inuenis argutus cum sternuisset, nihil ipse re-
 spondit. tum ille, Quid malum & amico, & honesta suadenti non
 respondens? ad ea tum Compater, Nec mihi inquit, nec uxori male au-
 spicaturus sum. Cū enim è duobus coniugium (ut scis) constet, Hispani
 quidem augures, ubi unum sternutamentum tantum fuerit, & malū
 illud, & portentosum profitentur. meis igitur nuptijs infelix absit au-
 spicium. Facetus itaq; uir potest è silentio quoque gratiam sibi compa-
 rare ab auditoribus.

Quæ seruanda sint in risu prouocando.

Prouocandi autem risus, hilaritatisq; excitandæ uel præcipua causa est,
 cum is qui dicit siue lacesitus, siue lacesens, prior'ue aut posterior iocan-
 tus ipse quidem minime riserit, ut querendum fortasse a doctis sit ui-
 ris, cur tantopere ad commouendum conferat risum dicentis confirma-
 tus uultus, uerbaq; eius cum seueritate & pondere. In repercutien-
 do autem, docere exemplum hoc potest, quanti sit id ipsum quod nunc
 dicimus. Vexabat bello Florentinum populum Alphonsus Neapoli-

tanorum Rex, atq; in primo quidem adortu expugnarat Rencinum
fatis tenuē oppidum. Ibi primum ad nuntium cuius quidam illatus
in Cosnum, qui tum princeps erat administrandæ rei publicæ, Quid
hoc inquit Cosine? perimus, amisso Rencino. tum Cosnus uultu maxi
me sedato & forti, uerba illius despiciatus, Per Christum inquit roga
tus edoceas, qua nam in parte agri nostri Rencinum situm est? nam
quod te excruciat amissum oppidum, mihi haudquaquam satis cogni
tum est, sit ne illud Florentinæ ditionis? Risit prudens & cautus se
nex uultu maxime imperterritito & despiciaci, garrulantis illius meti
culosum dictum, perq; degenerantem orationem. Extat exemplum
quoq; A. COLOTII in laessentem, deq; dictione met sua
prorumpentem in carchinnos, nam cum hiscentem illum COLO
TIVS cerneret, Hic inquit, hic mea monedula, en adest ma
ter cum lumbriculo quæ tibi pappam dabit. Nec uero dicta et ipsa
dicentis ipsius risu uultuq; non etiam aliquando exhilaranda uide
antur. Veruntamen quæ belle dicuntur, ac cum seueritate, & penè
dixerim, erudite dicuntur, tamesi risum non mouent, plerunq; lau
dari nihilominus solent, contra irrideri sæpius & sperni quæ cum
risu emittuntur dicentis. siue is prior dixerit, siue posterior. Itaq; uul
tus ille seuerus, rei q; accommodatus in hoc dicendi statu rideri uix po
test, risus autem derideri plerunq; & potest, & solet. nam suapte na
tura risus expositus est derisui. Nec uero mirum hoc uideri cuiquam
debet, quando sedes ipsa ridendi collocata est (ut apud doctos constat)
in deformitate aliqua corporis, aut uitio, aut in turpitudine morum,
actionumq; earum, quæ aut animi solius sunt, aut utriusq; corpo
ris scilicet atq; animi, aut eorum etiam quæ fortuita uocantur, suntq;
in euentu posita. Itaq; eorum quæ mouendo risui apta sunt, alia in
natura sunt posita, alia in euentu, quorum omnium animus cum sit
obseruator, uisq; illa rationalis homini naturaliter insita, et ab ha
bitu confirmata, atq; ab obseruatione, id præstandum est, ut ad insitam
uim aptitudinemq; artem quoq; adiungamus, quæ naturæ ipsius imi
tatrix est. Quid autem perfectum, quod non idem & naturæ con
ueniat, & eruditioni? Quo circa facetum hominem uolumus & na
turæ ipsi inniti & arti, atq; obseruationi, id est præceptis, consi
lijsq; atq; admonitionibus à ratione profectis. Nec uero hac in par
te artem ut quæstuosam aliquam intellegimus, aut manu compa
ratam, uerum institutionem ingenuo homine dignam, quam qui se
quatur, hunc ipsum necesse est, quacunq; in actione, siue seuera &
gravi, siue iucunda, et lepida conuenientem retinere mensuram, seq;

secundum eam metiri, perinde ut recta dictetatio. Nec uero uisum, qui hac in dissertatione, aut Oratoriam respiciamus, aut theatrali, uerum mediocritatem sequimur libero homine dignam, quam quaerendam a fortissimis etiam uiris natura ipsa duce decernimus, illisq; praefertim, qui res publicas moderantur. Quibus enim animorum relaxatio quaerenda magis est, aut ab quo nam hominum genere honestus etiam desideratur, quam ab iis, qui in assiduis, maximis, periculosissimisq; uersantur laboribus, rerumq; multiplicibus difficultatibus, ac curis? Quo fit, ut pleriq; negotiosissimorum hominum, publicisq; in administrationibus obrutorum et sint hodie, et fuerint maxime facietiarum appetentes, ac studiosi. Cicero dat primas Caesari partes in hoc ipso genere uirtutis. Quis autem Caesare bellicis in rebus maior? Quis Cicerone in togu? ut non iniuria fortasse dictum sit ab eo, Cedant arma togae. Sed nec praetereantur imperatores alij, maximorumq; bellorum exanclatores. Igitur et maximus dux Annibal facietijs plurimum delectatus est, siue in dicendo, siue in respondendo, cuius illud extat dictum in Gisonem maxime quidem falsum, Is enim cum Romani exercitus ad Cannas miraretur multitudinem, aegre id ferens Annibal in illum sic iocatus est, ut despicabilem etiam militibus suis faceret, Quanto ingens mirabilius est o Gisco in tanto hominum numero, qui tuo isto uocetur nomine esse neminem. Nec minus etiam iocis huiusmodi libenter Iugurta usus legitur, tamen si cum illo rebus gestis minime comparandus. Neq; genere in hoc ab iis superatus est Ponti Rex Mithridates. Nam Augusti Caesaris dicta plura fortasse referuntur, q; aut Caesaris, aut Regis alicuius. Alphonfus ite Rex tempestate sua que non uicit aut dicendo, aut cum dicerentur, applaudendo urbanis atq; facietis iocis? aut prosequendis facietis uiris et muneribus, et beneficijs? An non laus haec ipsa olim Atheniensium praecipua fuit? eaq; in Demosthene summo et Oratore, et aue desiderata? nostro tempore trium est praecipue in Italia populorum, Perusinorum, Senensium, Florentinorum. Hispaniae Regum aula haec a uirtute et institutione cum primis commendatur. Gentes uero extremas, no tam barbaras ac feras ipsa feritas uocari facit, quam sermo ipse rudis a grestisq; et oratio ab omni iucunditate ac lepore prorsus aliena. Itaq; ut falsum quod non est, insulsum id dicimus, quod uero infacetum, minime ingenuo uiro dignu, sic facetos in uerbis quidem iucundis uersari ac lepidis, quae iocari dicuntur, uolumus, fontes uero ipsos, e quibus facietiae manent, e factis fluere, quae qui insectentur, dicentes. Placet autem Marco Fabio Dicitatem sermonem esse cum resu aliquos

su aliquos incessentem, siue in rebus, siue in uerbis. Itaq; Ridicularia esse dicimus quæ risum mouere habeant, Dicta quæ salem, qui si cum asperitate fuerit atq; offensione, ad dicacem dicta ipsa referenda sunt, & risum exciunt. Sin cum lepore, sineq; offensione, aut si offensiuncula ipsa leuior fuerit, quadamq; cum gratia & familiaritate, ad facetum, quem ingenuum quidem esse uolumus. Quôcirca eiusmodi dicta commendationem potius atq; approbationem quandã, quàm risum ingenerant.

F abellas uero, facetorum quodammodo proprias esse uolumus, nam & faceti maxime comes sunt, eorumq; familiarissimas eas esse superiore libro ostensum est, Enarrantur enim ex plerunq; sine offensione, & (quod laudabilissimum est) cum gratia etiam summa, delectant enim, & tum risum suauem quidem illum & gratum inducunt, tum approbationem dictorum, ut licet fictæ et sint, & intellegantur, tamen ad seria uideantur inuenta. Nugæ uero omnino leues, futiles, inanes, uanæ. quôcirca ab hoc toto genere repellendæ, ut ne nugæ quidem falsi esse possint, ridiculariaq; ipsa derisum potius quàm risum afferant, ubi nugæ infecta fuerint. Itaq; tum dicta quæ falsa uidelicet atq; aculeata, tum ridicularia forum, theatra, plebeios homines, ipsaq; spectacula, rixas, conuiciaq; generaliter pertingunt, nam præterquã quod habent spicula, ac felle scattent, pleraq; obscena sunt scurrilia, perq; amara, aut rusticana, rudia, incondita, parû urbe digna, non raro etiam seruilia. Quæ uitia ingenuitatem non modo dedecent, uerum turpissime illam notant ac labefaciunt. Quôcirca aliter in dicacæ considerantur, ridiculo, mimico, histrione, sicophanta, rusticano, seruo, aliter in homine ingenuo, quiq; risum iocumq; ex mediocritate querat, quæ & iucunditatem ratione hac afferat, & curarum refrigerationem. Ingenuum autem hominem eundemq; facetum non modo leuem esse nolumus, uerum etiam (qualis Crassus Orator refertur) & seuerum & grauem exigimus, uel si natura ab ipsa iucundus fuerit, ne tamen iucunditas ipsa aut insulsa sit, aut prorsus ridenda. Rarior, ut est apud Iuuenalem, usus uoluptatem commendat, frequentia enim plerunq; satietatem gignit. Quam ob rem nimia dictorum frequentatio, ususq; maior ridiculorum, isq; immoderatus, & (penè dixerim) coaceruatus, fugiendus est, non solû enim affert satietatem, uerum nimiam ob frequentiam dicta ipsa sordescunt, fiuntq; uilia, & uel ad despicentiam peruisitata. Quôcirca modus & in ijs quoq; adhibendus est, ne sordescat ioculatio, quæ ni tēperata fuerit, transitura sit in garrulitatem, nugationem, sicophantias, ut qui

eiusmodi sint magis despiciantur, sintq; alijs contemptui, quàm ut ipsi delectent. Erit igitur dictorum quoq; ac ridiculorum tum comes, tum magistra prudentia, qua remota, quid est quod suo in genere assequi commendationem queat?

Et dicta, & ridicula, & facetiæ è uerbis constant, & uultu, et gestu, & uoce, pro loco uidelicet ac tempore, dignitateq; accommodatis. Cæterum loca ipsa unde ducuntur, posita sunt in factis, quæ dicentes nõ uerbis modo, uerum etiam gestibus insectantur. Hoc autem ideo contingit, quod facta ipsa sint turpia. Turpitudine autem & rideri solet, & accusari, quando suapte natura irridenda est, ut cum quis ab obesitate tardiore incessu graditur, ibi quispiam dixerit, nimirum nauis ipsa honore grauata est suo. Et ridiculum dictum est, & iocandi locus existit a rei ac facti deformitate. Ut cum quispiam uinosus incessitur, quod nimis atrox sit miles aduersus excenterandas cupas. Hoc igitur dictum a facto est, deq; morum turpitudine, deprauataq; è materia dolatum. Nec uero iocata ipsa non quandoq; è dictis quoq; ac uerbis deducuntur, quare sedes eorum ibidem quoq; sunt collocatæ, Cuius rei exemplum est apud Ciceronem. Cum enim Orator quidam protulisset supputatiliæ, aduersarius quasi attonitus uerbi nouitate, ignorantiaq; supputa inquit o' iudices quid sit scio, Tiliæ uero nescio, ex eo autem insidiæ uerendæ. Patet igitur ioculorum sedes in factis dictisq; constitutas esse, qualia permulta a nobis demonstrata sunt, nec enim dictis quàm factis minus apparantur. Partes autem respondentis uidentur præstabiliores esse, quando & difficiliore, potuit enim qui læcessit præmeditatus, dicta quasi è domo secum asferre, ac tanquam ex improviso aggredi, cum illi extemporalitas sola subsidio sit. Quo igitur responsa minus expectata, ex eo uehementius mouet, præstabilioraq; ob id iudicantur.

Responsa uero ipsa duplici modo partienda sunt, in ea quæ aut diluant tantum, aut quæ uel acriter mordeant. Sunt et mista, compositaq; ut duo illa simplicia sint, tertium uero hoc conglutinatum. Primi exemplum est, Pallas Stroctius Florentia pulsus a factione Mediceæ fertur dixisse in fuga, Incubare nos oportet o' uiri, & ingenio & uiribus, quo patriam ab dominatu unius liberemus, quæ cum relata essent Cosmo, respondit pauca hæc Pallanti referenda, non posse alitem incubare, quæ & nidum amisisset, & plumis spoliata sit. Quo dicto & minas irrisit, et uerbum uerbo diluit, ac belle iocatus est. Exemplum se-

cundi, Inter congregiendum homo non inurbanus irriserat alium eiusdem ordinis hominem, cum qui suo nomine Foeniculus esset, eum Ferriculum salutasset. tum ille vultu quam maxime uerbis appposito, Et tu uale inquit Furacule. Videts quo aduersarium ictu percussit, quamq; etiam grauissime? Est & tertium genus exemplo suo confirmandum, quod est huiusmodi, nam & diluit, et mordicus etiam abripit. Erat ad diuæ Mariæ templum extra Capuam dies nundinalis. Conuenerant de more ibidem multi mortales. Erant in diuerso riujs pisces maiusculi & assi, & elixi in lanabus expositi. forte mercatores duo, alter (ut montanus) rerum maris inscius percontabatur, qui nam tam nouæ magnitudinis piscis esset? qui ad uncu pendebat. Ibi alter qui esset litoralis, irridenti perquam similis respondit, Caco meridilus. Ibi tum ille qui se se irrideri sensisset, Hui inquit quanta e nominum uarietas, hic idem piscis meos apud Marfos suo nomine est Sterquicomedis. Vterq; quide obscenus, at responsor cum primis mordax. Sunt etiam responsa quedam minime falsa, ualde tamen ridicula, qualia Plautina hæc, Cum enim alter dixisset e collocutoribus, Terrestris coena est, multus holeribus, confestim alter, Curato ægrotos domi. Et hoc item. Cum enim dari sibi dragmam seruus cuperet, & alter respondisset, Quid nam dragma facere uis, illic alter, Restem uolo mihi emere, quo me faciam pensilem. Illud uero non tam ridiculum, quam probatione dignum & sapiens iudicandum. Nam cum senex dixisset grande se onus ferre, alterq; respondisset interrogans, quid nam id esset oneris, tum senex retulit, Annos octoginta quatuor eodem accedit seruitus, sudor, sitis. Responsa igitur multo maiorem præ se ferunt ingenij uim, insitamq; a natura acrimoniam, cum ea sint extemporalia, ferantq; secum etiam admirationem, cum appareant repentina, minimeq; premeditata.

Quæ igitur, & qualia loca sint, Ridicula, Dicteria, Fabellæ, quæ sint Oratoris, quæ faceti hominis, quæ uero mimæ, theatralia, parasitica, quæ & quot responsorum genera, & quibus quæq; a locis ducuntur, satis id explicatum est, nec minus aperte etiam declaratum, quæ a nobis quaeruntur, ea ad uirtutem tantum spectare, quæ mediocritas quædam est, ad animorumq; pertinet relaxationem, ac tum ad laborum recreationem, relaxationemq; tum præcipue quidem molestiarum. Quô circa ad alia quoq; transeamus.

FINIS.

GG ij